

ІСТОРІЯ ТА ТЕОРІЯ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ

<https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series22.2022.32.01>

УДК 32.019.5

Марина Остапенко,

доктор політичних наук, доцент, професор кафедри політичних наук
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова,
ORCID 0000-0002-4412-0229; EMAIL: m_ost@i.ua

КОНСЦІЄНТАЛЬНА ВІЙНА ЯК ЕЛЕМЕНТ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

У статті розглядається феномен консцієнтальної війни, її об'єкт та інструменти ураження. Здійснено аналіз підходів науковців щодо змісту поняття консцієнтальної війни, підкреслено її психологічний та інформаційний виміри. Обґрунтовано, що до її об'єктів ураження потрапляє не лише свідомість, а й політична культура через розмивання ціннісної основи та ідентифікації людини як основи для подальшого маніпулювання. Консцієнтальну війну авторкою розглянуто через контекст понять культури війни та насильства і культури миру, які відображено у документах Організації Об'єднаних Націй. Характеристиками «культури війни та насильства» є віра в силу, яка базується на силі; наявність ворога; авторитарне управління; секретність і пропаганда; озброєння; експлуатація людей; експлуатація природи; чоловіче панування. Означені характеристики відтворюють ціннісні, поведінкові, інструментальні виміри культури. Засадами культури миру є толерантність, солідарність, міжнародне розуміння; демократична участь; вільний потік інформації; роззброєння; права людини; сталий розвиток; рівність жінок і чоловіків. Важливим є культивування культури миру, що зужує можливість для формування і розповсюдження культури війни та насильства.

Окреслено особливості консцієнтальної війни як елементу війни Росії проти України: руйнування українських університетів, музейних та культурних центрів; брехня, викривлення і перекручування фактів, інформації, порушення домовленостей, створення і розповсюдження міфів тощо. Наголошено на комплексному вирішенні питання протистояння консцієнтальній зброї та інструментам на рівні держави, суспільства і громадянина. Окремо приділено увагу ставленню громадян різних країн до війни Росії проти України. Визначено спільні позиції та розбіжності у поглядах європейців щодо значення, участі та підтримки України у цій війні.

Ключові слова: консцієнтальна війна, політична свідомість, політична культура, гібридна війна, культура війни, культура миру.

Вступ. Ознакою сучасних війн і конфліктів є їхній гібридний характер, який вказує на існування військових, економічних, політичних і інформаційних фронтів. Розвиток інформаційно-комунікативних технологій надає великої ваги інформаційній складовій такої війни, де об'єктом ураження є свідомість і поведінка як окремої людини, так і усього суспільства. Умови війни Росії проти України актуалізували питання сформованої національної і політичної свідомості, ідентичності й кола інших політико-культурних феноменів, що стали об'єктами ураження у цій війні.

Метою статті є аналіз не нового для науки і практики явища, але досить важливого елементу в гібридній війні, а саме консцієнтальної війни. Серед завдань наукового пошуку є окреслення змісту, чинників, елементів, інструментів, наслідків консцієнтальної війни, а також виокремлення її особливостей у війні Росії проти України.

Методологічну основу дослідницької спроби складає комплекс загально-філософських, загальнонаукових і спеціальних методів і підходів. Серед підходів використано політико-культурний, поведінковий, соціологічний, психологічний та інші. Використання елементів діалектичного, антропологічного, аксіологічного, поведінкового методів дозволило дослідити взаємозумовленість когнітивного, ціннісного та поведінкового рівнів політичної культури як об'єктів ураження консцієнтальної війни. Використано

матеріали та результати соціологічних досліджень, отримані вітчизняними та зарубіжними дослідницькими центрами.

Аналіз останніх публікацій. Поняття інформаційної та гібридної війни стало предметом досліджень багатьох науковців, серед яких М. Варій, К. Кононенко, Є. Магда, Л. Смола, Г. Почепцов та багато інших. Питання консцієнтальної війни розкрито такими авторами як Ю. Горбенко, Г. Задорожний, А. Колодій та іншими.

Результати та дискусії. Вітчизняна дослідниця А. Колодій (2015) розкриває зміст цієї війни як «війни на ураження свідомості, руйнування ідентичності, а також самої здатності людини до самоідентифікації». Термін походить від латинського *conscientia*, що перекладається як свідомість, сумління. Особливостями консцієнтальної війни науковці називають: «прихований характер упродовж тривалого часу; різноманітність, гнучкість та непередбачуваність засобів впливу; застосування прийомів викривлення інформації; стирання чіткого розмежування «друг-ворог»; руйнування духовних цінностей, уявлень про добро і зло, здатності людини до вільної самоідентифікації та інші» (Колодій, 2015).

Фахівці Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, розкриваючи тему консцієнтальної війни, згадують висновки Ю. Громика про основні способи ураження і руйнування свідомості. На наш погляд, їх можна розглядати ширше, не лише як інструменти, а й як чинники руйнування свідомості і зниження мисленнєвої активності людини. Мова йде про вплив хімічних речовин (забруднене повітря, «штучно» створена їжа, радіаційний фон тощо); примітивність інформаційно-комунікативного середовища (посилення шоувізації та сила візуального подання інформації); вплив психотропної зброї – пропаганди – через поширення образів і текстів, що руйнують роботу свідомості; деперсоналізація і деідентифікація, що змінює форми самовизначення (*Національна стійкість*, 2022, с. 377-378).

Дослідники вищезгаданої наукової установи визначають, що це війна «психологічна за формою, цивілізаційна за змістом та інформаційна за засобами, в якій об'єктом руйнування і перетворення є ціннісні установки народонаселення противника, в результаті чого первинні життєві цілі замінюються вторинними, третинними і більш низькими, приземного рівня» (*Національна стійкість*, 2022, с. 378).

У цьому контексті набуває актуальності й думка В. Портнікова про те, що розмивання, «вакуум» ціннісної основи, криза ідентичності, брак раціональної оцінки явищ і процесів стали певними «хворобами колишніх радянських людей після краху комунізму». Адже, як вказує експерт, «неможливо провести реальні зміни, коли у тебе сміття в голові і ти підміняєш цінності доцільністю» (цит. за: *Національна стійкість*, 2022, с. 379). Тобто можна припустити, що свідомість суспільства, яке переживає перехідний період, є поживним ґрунтом для проведення такої війни.

Також до чинників консцієнтальної війни у широкому сенсі можна віднести глобалізаційні процеси. Цю думку підтверджують висновки Г. Задорожного (2021) про те, що за окреслених умов «кардинально змінюється сам предмет праці – ним стає свідомість людини, а зміни у предметі праці – свідомості, технології маніпулювання свідомістю – зараз є найбільш прибутковим бізнесом» (с. 203).

Отже, об'єктом ураження консцієнтальної війни передусім є свідомість, а точніше її зміна. Разом з тим, варто відзначити, що до її об'єктів ураження потрапляє також і політична культура через розмивання ціннісної основи та ідентифікації людини як основи для подальшого маніпулювання. Важливою для українців в контексті війни є думка вищезгаданого фахівця про те, що спрямованість війни – це «зруйнувати того суб'єкта, який може вести війну і здатний розробляти й ставити стратегічні цілі. Тому головний наступ спрямовується на знищення тих інтелектуальних центрів, які займаються розробкою національних стратегій виживання» (Задорожний, 2021, с. 202). Тому РФ руйнує українські університети, музейні та культурні центри. Міністерство культури та інформаційної політики України створило мапу пошкоджень об'єктів української культури (*Воєнний злочин*, 2022).

Крім цього, зазначена установа постійно фіксує й оновлює обсяги руйнувань української культурної спадщини (*Вже зафіксовано*, 2022).

Подібні думки, зокрема щодо того як Росія атакує і нищить українську культуру та духовну спадщину, роль російської культури у війні РФ проти України було висловлено вітчизняними та американськими фахівцями в галузі культури на дискусійній онлайн-панелі «Культура як головна ціль російської війни в Україні» (травень 2022 р.), що проводив Центр аналізу європейської політики (Centre for European Policy Analysis) за підтримки Посольства України в США (*Культура як головна ціль*, 2022).

Дотично проблема концентральної війни відображена у Резолюції 52/15 від 20 листопада 1997 р. (*Resolutions Adopted*, 1999) Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН) щодо культури миру. У документі визначено низку характеристик «культури війни та насильства»: віра у владу, яка базується на силі; наявність ворога; авторитарне управління; секретність і пропаганда; озброєння; експлуатація людей; експлуатація природи; чоловіче панування. На наш погляд, вони відтворюють ціннісні, поведінкові, інструментальні характеристики такої культури.

У 1998 р. Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization; далі – ЮНЕСКО) розробила Програму дій ООН щодо культури миру, де було враховано вісім характеристик культури війни та запропоновано альтернативи кожній з них. Документ запропонований ЮНЕСКО, був прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН у 1999 р. (*Resolutions Adopted*, 1999). Відповідно у згаданому документі «культура миру» базується на таких засадах: виховання культури миру; толерантність, солідарність, міжнародне розуміння; демократична участь; вільний потік інформації; роззброєння; права людини; сталий розвиток; рівність жінок і чоловіків.

У «Декларації...» та «Програмі дій з культури миру» відтворено «концептуальну основу» для вирішення «глибоких культурних коренів війни та насильства» та «основу для цілісної стратегії перетворення до культури миру та ненасильства» (*Resolutions Adopted*, 1999). Фахівці стверджують ідею про те, що якщо «не жити» культуру війни і насильства і «просувати» культуру миру, у першій буде мало шансів на подальший розвиток. Так, авторитарна влада, пропаганда і секретність та інші є інструментами, що живлять культуру війни. Натомість, такі інструменти як діалог, співпраця, солідарність, повага до прав і свобод людини посилюють формування культури миру.

Х. Діес-Ніколас (Diez-Nicolas, 2010) у статті «Культурні відмінності щодо цінностей щодо конфлікту, війни та миру» досліджує зв'язок між національною гордістю та готовністю воювати за свою країну у разі війни. У фокусі уваги фахівця країни, які відрізняються як за економічним розвитком, політичними системами, так і культурними особливостями. Науковець доходить висновків про те, що національна гордість є головним показником готовності воювати за свою країну. Варто відзначити, що результати опитування Соціологічної групи «Рейтинг», проведеного у серпні 2022 р., зафіксували, що «головною емоцією, яку відчують респонденти, думаючи про Україну, є гордість (75%)» (*Сімнадцяте загальнонаціональне*, 2022). Саме тому Росія намагається «вдарити» по цим почуттям і емоціям, зламати дух українців, використовуючи терористичні інструменти, зокрема руйнування енергетичної системи.

Вище згаданий науковець аналізує різницю між країнами щодо національної гордості і готовності воювати за свою країну. Причиною цього Х. Діес-Ніколас вважає наявність/відсутність досвіду воєн на власній землі. Громадяни країн, що мали досвід ведення воєн на своїй батьківщині, менш схильні втягуватися в конфлікти, які вимагають бойових дій. Науковець робить припущення щодо різниці у ставленні європейських та англосаксонських країн на прикладі конфлікту в Іраку й пояснює масові демонстрації на підтримку або протест щодо участі в цьому конфлікті в багатьох європейських країнах, навіть коли їхні уряди були долучені до конфлікту (Diez-Nicolas, 2010).

Це припущення можна екстраполювати на ставлення громадян різних країн до війни Росії проти України. Згідно опитування громадської думки, яке проводили Datapraxis, AnalitiQs та Dynata для Європейської ради з міжнародних відносин (цит. за: Krastev, Leonard, 2022) у Фінляндії, Франції, Німеччині, Італії, Польщі, Румунії та Швеції напередодні війни Росії проти України (січень 2022 р.) більшість європейців вказали, що Україну потрібно захищати. Разом з тим І. Кростев і М. Леонард (2022) виокремили певні розбіжності: європейці не одноставні «щодо того, які найактуальніші загрози, пов'язані з кризою, і щодо ціни, яку мають заплатити їхні країни, щоб захистити Україну: люди в Польщі, Румунії та Швеції набагато більше готові йти на жертви, ніж у Франції та Німеччині». Зокрема, 65% поляків вважають, що Польща має стати на захист України, серед респондентів у Фінляндії, Італії та Німеччині фіксується думка, що їхні країни не повинні цього робити (відповідно 54%; 43%; 40%). Дослідники відзначили, що більшість польських респондентів «готові прийняти ризики економічного спаду, підвищення цін на енергоносії, кібератак, кризи біженців та російської військової агресії, щоб захистити Україну». Більшість респондентів у Німеччині, Франції, Італії та Фінляндії вказали, що «не варто цього робити, якщо це загрожує економічному спаду для їхньої країни. Вони в основному, підтримують санкції, які зашкодять Росії, але не зашкодять їм» (цит. за: Krastev, Leonard, 2022).

Результати опитування дозволили І. Кростеву і М. Леонарду (2022) зробити наступні загальні висновки: «Війна в Україні може стати переломним моментом для європейської безпеки; європейські уряди розділені щодо конфлікту, але європейські громадяни, здається, надзвичайно об'єднані навколо трьох ключових ідей: вважають ймовірним ще одне вторгнення Росії в Україну; вбачають у цьому проблему не лише для України, а й для європейської безпеки загалом; хочуть, щоб Європа відреагувала на кризу, причому більшість підтримує відповідь НАТО та ЄС зокрема. ... Криза, ймовірно, перевірить готовність європейців захищати європейський порядок безпеки».

Згідно з опитуванням Європейської ради з міжнародних відносин ECFR, проведеним у квітні-травні 2022 р. виявлено дві тенденції у ставленні європейців щодо війни в Україні: досягнення миру та припинення війни (35%) і «справедливість» та покарання Росії (22%) (*Europeans divided*, 2022). Опитування проводилося у 9 країнах ЄС (Фінляндія, Франція, Німеччина, Італія, Польща, Португалія, Румунія, Іспанія та Швеція) і Великобританії. Згідно з ним справедливості найбільше бажають поляки; найшвидшого миру – італійці, німці та румуни. Переважна більшість європейців (64% респондентів) визнали Росію перешкодою в досягненні миру, 17% вважають, що це Україна, ЄС чи США (*Europeans divided*, 2022).

Згідно з опитуванням (*Europeans divided*, 2022), відповідальність Росії у війні визнали 83% опитаних польських громадян, 83% – респондентів із Швеції, 90% – Фінляндії, 83% – Великобританії, 66% – у Німеччині, 62% – у Франції, 56% – в Італії. Дослідження зафіксувало, що найбільше респондентів, які вважають Україну, ЄС чи США винними у конфлікті серед італійських респондентів (35%). У відповідь на конфлікт більшість європейців підтримали політику Заходу щодо розриву зв'язків із Росією та висловили підтримку прагненню України приєднатися до ЄС. Водночас, більшість опитаних відзначили, що війна в Україні зашкодить ЄС. Європейці більше занепокоєні економічними наслідками – зростанням цін, інфляції тощо. Фахівці зазначають, що інфляція в ЄС становила 8% (червень, 2022 р.), що є найвищим показником, зафіксованим Євростатом. Німці, італійці, французи стурбовані впливом війни на вартість життя та ціни на енергоносії; шведи, британці, поляки, румуни стурбовані загрозою ядерної війни. Більшість європейців (55%) заявили, що буде «трохи» або «набагато гірше» в результаті війни. Також серед висновків дослідження фахівці вказали на існуючий «розрив» між позиціями багатьох національних урядів і настроями суспільства: 42% респондентів стверджують, що їхні лідери витрачають занадто багато часу на війну в Україні, тоді як 4% зазначили, що занадто мало уваги. Також науковці звертають увагу на «розрив» між тими, «хто хоче завершити війну якомога швидше, і тими, хто хоче, щоб Росія була покарана».

Розглядаючи феномен консцієнтальної війни як елементу гібридної, варто звернути увагу на інструменти чи зброю цієї війни. Зброєю консцієнтальної війни є слово, інформація, мова. Саме через них відбувається вплив на створення образу дійсності у свідомості людей і формується ставлення до неї (установки, переконання тощо), сприйняття і ставлення до опонентів, створення образу «ворога».

У цьому контексті О. Сенченко вказує, що зброя консцієнтальної війни «вважає усіх, хто не має системи сталих цінностей, властивих певній цивілізації, моральності й моральних принципів, але головними її жертвами стає саме молодь, без життєвого досвіду» (цит. за: Горбенко та ін., 2017, с. 30).

Вітчизняні науковці розкривають етапи формування переконань людини як засобу підкорення в умовах сучасного інформаційного суспільства: «розмивання поняття совісті і формування міфологічного “образу світу”». Якщо людина не здатна мислити раціонально і критично (а серед задач консцієнтальної війни є досягнення такого стану), то людина сприймає нав'язаний «образ світу» і в його межах створює власну «картину світу» (Горбенко та ін., 2017, с. 29). Людина не здатна вийти за межі простору «образу і картини світу», що позначається на обмеженості мислення і відповідно її діяльності, часто агресивної щодо опонента чи ворога.

Серед інструментів і засобів консцієнтальної війни фахівці називають те, що суперечить загальнолюдським цінностям: брехня, викривлення і перекручування фактів, інформації, порушення домовленостей, створення і розповсюдження міфів, підкуп тощо. Крім інформаційно-комунікативних технологій і технік маніпуляції свідомістю потужними інструментами є сучасні засоби масової комунікації.

Серед наслідків використання консцієнтальної зброї фахівці виокремлюють: зниження загального рівня свідомості людей, що живуть на певній території; руйнування у них стійкої системи світоглядних цінностей і заміщення їх різними ціннісними симулякрами; знищення родової і культурної пам'яті людей, психотизація і невротизація суспільства; руйнування традиційних механізмів самоідентифікації (історична й суспільна пам'ять) і заміщення їх механізмами ідентифікації нового типу через створення різного роду «груп участі»; впровадження в суспільство спеціально сконструйованої матриці цінностей, норм поведінки і реакцій як єдиної можливої моделі життєдіяльності населення; знищення здатності ставити глобальні і стратегічні цілі – руйнування суб'єктності цілих етносів і народів тощо (цит. за: Горбенко та ін., 2017, с. 29-30).

Висновки. Усвідомлюючи наслідки ураження в консцієнтальній війні, логічним видається питання як можна убезпечити чи знешкодити їх? У науковому середовищі пропонується комплексне розв'язання цієї проблеми – на рівні держави, суспільства та окремої людини.

Фахівці вказують на те, що для людини важливими є реальний, інформаційний та когнітивний виміри, що задіяні у формуванні образу світу. Окреслені рівні впливають один на одного. Важливим є розвиток когнітивного виміру, через формування критичного мислення, отримання знань (а не лише інформації про події та процеси), що актуалізує не лише роль інформаційного, а й освітнього фронту в наших сучасних реаліях.

Щодо держави і суспільства, то важливим кроком є створення стратегічної державної інформаційної політики, стратегічної комунікації між державою і суспільством з метою об'єктивного висвітлення і осмислення політичних, економічних, соціальних процесів. Важливою є сформована стратегія розвитку України. Погоджуємося із вітчизняними дослідниками, що фундаментом «має бути правда про історію нації, правда про походження мов, правда про події на фронті, правда про героїв фронту і волонтерів, правда про стан суспільства і економіки, правда про сучасні виклики і можливості їх подолання» (Горбенко та ін., 2017, с. 31). Правда викликає довіру до органів влади з боку суспільства, сприяє формуванню поваги до суб'єктів влади, що є основою для цивілізованої взаємодії влади і громадянського суспільства. Україна має створити і захищати власну модель світу, що будується на історії, культурі, враховуючи як власні поразки, так і здобутки.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА:

1. Вже зафіксовано 464 епізоди воєнних злочинів росії проти українських об'єктів культурної спадщини та закладів культури (2022, серпень, 11). Міністерство культури та інформаційної політики України: <https://mkip.gov.ua/news/7509.html>
2. Воєнний злочин російських військ проти культурної спадщини України, зафіксовані МКІП станом на 27.05.22. (2022, травень, 22). Міністерство культури та інформаційної політики України: <https://lifeimg.pravda.com/images/doc/5/5/5551acb-3012d292-d997-4560-a68f-0a089ff5e3ca-original.jpg>
3. Горбенко, Ю., Горбенко А., Горбенко, О. (2017, травень) *Консцієнтальна зброя: механізми та засоби протидії* [Міжнародна науково-практична конференція] Інформаційний вимір гібридної війни: досвід України. Київ: Вид-во НУОУ імені І. Черняхівського.
4. Задорожний, Г. (2021). Консцієнтальна війна – провідна форма геоекономічного підкорення свідомості як нового предмету праці в умовах неоліберальної глобалізації. *Вісник економічної науки України*. 2021. № 1 (40), 199-206. <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/180122/25-Zadorozhnyi.pdf?sequence=1>
5. Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України (2022). *Національна стійкість України: стратегія відповіді на виклики та випередження гібридних загроз: національна доповідь*. Київ. https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2022/05/nats_dopovyd.pdf
6. Колодій, А. (2015, січень, 02). *Війна на ураження свідомості продовжується / Думки з приводу*. Авторський сайт Антоніни Колодій: http://zik.ua/ua/news/2015/01/02/antonina_kolodiy_viyna_na_urazhennya_svidomosti_prodozhuietsya_zvidsy_vytivky_intera_553739
7. Культура як головна ціль російської війни в Україні (2022, травень, 29). *Polskie Radio*: <https://www.polskieradio.pl/398/8106/Artykul/2968761>
8. Соціологічна група «Рейтинг» (2022, серпень, 17-18). *Сімнадцяте загальнонаціональне опитування: Ідентичність. Патріотизм. Цінності*: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/s_mnadcyate_zagalnonac_onalne_opituvannya_dentichn_st_patr_otizm_c_nnost_17-18_serpnya_2022.html
9. Askew, J. (2022, June, 16). Europeans divided over how Ukraine war should play out, reveals poll. *Euronews*: <https://www.euronews.com/my-europe/2022/06/16/europeans-divided-over-how-ukraine-war-should-play-out-reveals-poll>
10. Diez-Nicolas, H. (2010). Cultural differences in values regarding conflict, war, and peace. *Study of world values*. Vol. 3 (1), 1-19. http://www.worldvaluessurvey.org/wvs/articles/folder_published/paperseries_35/files/WVR_03_01_Diez-Nicolas.pdf
11. Krastev, I. & Leonard, M. (2022, February, 09). The crisis of European security: What Europeans think about the war in Ukraine. *European Council on Foreign Relations (ECFR)*: <https://ecfr.eu/publication/the-crisis-of-european-security-what-europeans-think-about-the-war-in-ukraine/#methodology>
12. Resolutions Adpted by General Assembly 53/243 (1999, October, 06). Declaration and Programme of Action on a Culture of Peace. *General Assembly of United Nations*: <https://cpnn-world.org/resolutions/resA-53-243B.html>

REFERENCES:

1. *Vzhe zafiksovano 464 epizody voiennykh zlochyniv rosii proty ukrainskykh obiektiv kulturnoi spadshchyny ta zakladiv kultury* (2022, serpen, 11) [464 episodes of Russian war crimes against Ukrainian objects of cultural heritage and cultural institutions have already been recorded]. Ministerstvo kultury ta informatsiinoi polityky Ukrainy: <https://mkip.gov.ua/news/7509.html> [in Ukrainian]
2. *Voiennyi zlochyn rosiiskyykh viisk proty kulturnoi spadshchyny Ukrainy, zafiksovani MKIP stanom na 27.05.22.* (2022, traven, 22) [The war crime of Russian troops against the cultural

- heritage of Ukraine, recorded by the ICIP as of 05/27/22.]. Ministerstvo kultury ta informatsiinoi polityky Ukrainy: <https://lifeimg.pravda.com/images/doc/5/5/5551acb-3012d292-d997-4560-a68f-0a089ff5e3ca-original.jpg> [in Ukrainian]
3. Horbenko Yu., Horbenko A., Horbenko O. (2017, traven) *Konstsiientalna zbroia: mekhanizmy ta zasoby protydii* [Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia] Informatsiinyi vymir hibrydnoi viiny: dosvid Ukrainy. [Conscientious weapons: mechanisms and countermeasures]. Kyiv: Vyd-vo NUOU imeni I. Cherniakhovskoho. [in Ukrainian]
4. Zadorozhnyi, H. (2021). *Konstsiientalna viina – providna forma heoekonomichnoho pidkorennia svidomosti yak novoho predmetu pratsi v umovakh neoliberalnoi hlobalizatsii* [Consciousness war is the leading form of geo-economic subjugation of consciousness as a new subject of labor in the conditions of neoliberal globalization]. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*. 2021. № 1 (40), 199-206. <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/180122/25-Zadorozhnyi.pdf?sequence=1> [in Ukrainian]
5. Instytut politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy (2022). *Natsionalna stiikist Ukrainy: stratehiia vidpovidi na vyklyky ta vyperedzhennia hibrydnykh zahroz: natsionalna dopovid*. [National resilience of Ukraine: strategy for responding to challenges and anticipating hybrid threats: national report]. Kyiv. https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2022/05/nats_dopovyd.pdf [in Ukrainian]
6. Kolodii, A. (2015, sichen, 02). *Viina na urazhennia svidomosti prodovzhuietsia* [The war on consciousness continues]. *Dumky z pryvodu*. Avtorskyi sait Antoniny Kolodii: http://zik.ua/ua/news/2015/01/02/antonina_kolodiy_viyna_na_urazhennya_svidomosti_prodovzhuietsya_zvidsy_vyivky_intera_553739 [in Ukrainian]
7. *Kultura yak holovna tsil rosiiskoi viiny v Ukraini* (2022, traven, 29) [Culture as the main goal of the Russian war in Ukraine]. *Polskie Radio*: <https://www.polskieradio.pl/398/8106/Artykul/2968761> [in Ukrainian]
8. Sotsiolohichna hrupa «Reitynh» (2022, serpen, 17-18). *Simnadtsiate zahalnonatsionalne opytuvannia: Identychnist. Patriotyzm. Tsinnosti* [Seventieth National Survey: Identity. Patriotism. Values]. https://ratinggroup.ua/research/ukraine/s_mnadcyate_zagalnonac_onalne_opituvannya_dentichn_st_patr_otizm_c_nnost_17-18_serpnya_2022.html [in Ukrainian]
9. Askew, J. (2022, June, 16). Europeans divided over how Ukraine war should play out, reveals poll. *Euronews*: <https://www.euronews.com/my-europe/2022/06/16/europeans-divided-over-how-ukraine-war-should-play-out-reveals-poll>
10. Diez-Nicolas, H. (2010). Cultural differences in values regarding conflict, war, and peace. *Study of world values*. Vol. 3 (1), 1-19. http://www.worldvaluessurvey.org/wvs/articles/folder_published/paperseries_35/files/WVR_03_01_Diez-Nicolas.pdf
11. Krastev, I. & Leonard, M. (2022, February, 09). *The crisis of European security: What Europeans think about the war in Ukraine*. European Council on Foreign Relations (ECFR): <https://ecfr.eu/publication/the-crisis-of-european-security-what-europeans-think-about-the-war-in-ukraine/#methodology>
12. Resolutions Adpted by General Assembly 53/243 (1999, October, 06). Declaration and Programme of Action on a Culture of Peace. *General Assembly of United Nations*: <https://cpnn-world.org/resolutions/resA-53-243B.html>

Maryna Ostapenko,

*Doctor of Political Sciences, Associate Professor
National Pedagogical Dragomanov University*

Consciential War as an Element of Hybrid War

The phenomenon of consciential war, its object and tools of impression are examined in the article. An analysis of the approaches of scientists regarding the content of the concept of

conscientious war was carried out, its psychological and informational dimensions were emphasized. It is justified that not only consciousness, but also political culture enters its objects of impression due to the erosion of the value basis and identification of a person as a basis for further manipulation. The author considered the war of consciousness through the context of the concepts of the culture of war and violence and the culture of peace, which are reflected in the documents of the United Nations. The characteristics of a «culture of war and violence» are a belief in power based on force; the presence of the enemy; authoritarian management; secrecy and propaganda; armament; exploitation of people; exploitation of nature; male dominance. The specified characteristics reproduce the value, behavioral, and instrumental dimensions of culture. The foundations of a culture of peace are tolerance, solidarity, international understanding; democratic participation; free flow of information; disarmament; Human Rights; Sustainability; equality of women and men. It is important to cultivate a culture of peace, which narrows the opportunity for the formation and spread of a culture of war and violence.

The features of the conscientious war as an element of Russia's war against Ukraine are outlined: the destruction of Ukrainian universities, museum and cultural centers; lies, distortion and twisting of facts, information, violation of agreements, creation and dissemination of myths, etc. The comprehensive solution to the issue of confronting conscientious weapons and tools at the level of the state, society and citizen is emphasized. Particular attention is paid to the attitude of citizens of different countries to Russia's war against Ukraine. Common positions and disagreements in the views of Europeans regarding the importance, participation and support of Ukraine in this war have been determined.

Keywords: conscientious war, political consciousness, political culture, hybrid war, culture of war, culture of peace.

<https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series22.2022.32.02>

УДК 32:008]:324

Марина Баранівська,

аспірантка Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України

ORCID: 0000-0001-9504-6631; EMAIL: baranivskamm@gmail.com

СТИГМАТИЗАЦІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПОПУЛІСТСЬКОГО ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ

Статтю присвячено теоретичному аналізу стигматизації як одного з інструментів популістського політичного дискурсу. Соціальну стигматизацію визначено як процес таврування групи людей на основі певної ознаки, здебільшого – під впливом негативних стереотипів. З використанням положень теорії установки Д. Унадзе розкрито механізм соціальної стигматизації як когнітивного конструкта. Обґрунтовано, що стигматизація – це негативна соціальна установка, яка несе в собі упереджену інформацію про індивіда, завдяки чому ігноруються всі інші якості його особистості, які не узгоджуються зі загальним стереотипним уявленням. Акцентовано, що ключову роль у формуванні стигматизуючих установок у соціально-політичному дискурсі відіграють цінності, стосовно яких більшістю громадян досягнуто консенсусу. Доведено, що стигматизація є продуктом уявлюваного способу захисту суспільних цінностей і норм, своєрідним механізмом запобігання загрозам, які можуть перешкоджати об'єднанню та функціонуванню суспільних груп. Основою функціонування стигматизуючої установки в політичному дискурсі є уявний поділ суспільних груп за ціннісною ознакою через своєрідний поділ за належністю – на «Ми» та «Вони», когнітивна сепарація таврованої соціальної групи та уявлення про неї як про ворожого «Іншого». Акцентовано на актуальності дослідження процесів стигматизації в контексті сучасної російсько-української війни. Обґрунтовано, що раціоналізована в популістському дискурсі стигматизація соціальних груп за регіональною ознакою ускладнює процес консолідації українського суспільства, а